

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΙΑΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Λόγω της έλλειψης γραμματειακών πηγών η μελέτη του δημόσιου βίου και των θεσμών της πόλεως της Ιστιαίας⁶⁶ κατά τους ελληνιστικούς χρόνους στηρίζεται σε έναν μικρό αριθμό επιγραφών. Προηγείται χρονολογικά η επιγραφή που γνωστοποιεί την απόδοση προξενίας στον Αριστόφαντο και στον Καλλικλή⁶⁷, και η οποία τοποθετείται από τον πρώτο εκδότη γύρω στο 300 π.Χ. με βάση τη μορφή των γραμμάτων. Στα μέσα του 3^{ου} αιώνα π.Χ. χρονολογούνται το ψήφισμα απόδοσης τιμών στους Σινωπείς⁶⁸, αλλά και ένας μακροσκελής κατάλογος προξένων της πόλης⁶⁹. Στο τελευταίο τρίτο του 3^{ου} αιώνα π.Χ., μεταξύ του 230 και του 220 π.Χ., χρονολογείται το ψήφισμα για την απόδοση πολιτικών δικαιωμάτων και άλλων τιμών στον ευεργέτη Αθηνόδωρο από τη Ρόδο, ο οποίος συνέδραμε τον ανεφοδιασμό της πόλης σε τρόφιμα⁷⁰. Τέλος, δύο σημαντικές επιγραφές χρονολογούνται στην ύστερη ελληνιστική εποχή. Πρόκειται για στήλη με κατάλογο εισφερόντων για την αποκατάσταση του ιερού της Αρτέμιδος και του λατρευτικού της αγάλματος⁷¹ (δεύτερο

---

⁶⁶ Μολονότι στις γραμματειακές πηγές η Ιστιαία αναφέρεται ως Ωρεός, οι επιγραφές της πόλεως καθιστούν σαφές ότι το εθνικό όνομα ήταν *Ίστιαιεῖς*. Για τον λόγο αυτό στην παρούσα εργασία χρησιμοποιείται ο όρος Ιστιαία. Βλ. σχετικά Robert 1951, 179 σημ. 2.

⁶⁷ SEG XXIX (1979), 817 (Παράρτημα αρ. 1). Πρώτη έκδοση από τον Σαμφών 1973-1974, 488.

⁶⁸ IG XII 9, 1186 (*Staatsverträge* III 563).

⁶⁹ IG XII 9, 1187.

⁷⁰ IG XI 4, 1055. Πρβλ. IG XII 9, Testimonia σελ. 164 αρ. 2.

⁷¹ Έχουν βρεθεί δύο αντίγραφα της εν λόγω στήλης. Το πρώτο αντίγραφο προέρχεται από τις ανασκαφές του Αρτεμισίου (IG XII 9, 1189). Το δεύτερο αντίγραφο (Cairns 1984a· πρβλ. SEG XXXIV (1984), 909) είναι άγνωστης προέλευσης αλλά από το Cairns 1984a, 137 πιθανολογείται πως είχε ανεγερθεί στην πόλη

μισό 2^ο αι. π.Χ. – πρώιμος 1^{ος} αι. π.Χ.) και για μια πρόσφατα δημοσιευμένη απελευθερωτική επιγραφή από τις Ροβιές⁷² (1^{ος} αιώνας π.Χ.).

I. ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ

Το ψήφισμα για τον Αθηνόδωρο, το μοναδικό που διασώζεται σε ανεπτυγμένη μορφή από την Ιστιαία⁷³, εισάγεται με ένα είδος προβουλευματικού τύπου: *οί ἄρχοντες εἶπαν προβουλευσαι τὴν βουλὴν εἰς τὸν δῆμον. Ακολουθεῖ ἡ αιτιολόγησι (ἐπειδὴ...), ὁ προτρεπτικός τύπος (ὅπως οὖν εἰδῶσι πάντες...), και στη συνέχεια ὁ τύπος ἀπόφασις στον οποίο αναφέρεται μόνο ὁ δῆμος (δεδοχθαι τῶι δήμωι). Τέλος, καταγράφεται τὸ περιεχόμενο τῆς ἀπόφασις με ἀπαρεμφατικούς τύπους (ἀπόδοσι τιμῶν στον Αθηνόδωρο, πρόβλεψη για ἀναγραφή του ψηφίσματος και καταβολή των δαπανῶν ἀπὸ τὸ δημόσιο ταμεῖο). Με βάση τὴ δομὴ αὐτὴ εἶναι δυνατόν να ἀνασυνθέσουμε τὴ διαδικασία που ἀκολουθήθηκε για τὴν ἐκδοσι του ψηφίσματος. Οἱ ἄρχοντες παρουσιάστηκαν στη βουλὴ και πρότειναν (χρησιμοποιεῖται ὁ τεχνικός ὀρος λέγω) τὴ σύνταξι προβουλεύματος. Τὸ προβούλευμα συνετάχθη και παραπέμφθηκε στην ἐκκλησία του Δήμου, ὅπου ἐλήφθη και ἡ τελικὴ ἀπόφασις. Στη διαδικασία αὐτὴ διακρίνονται λοιπὸν τρία στάδια: α) ἡ εἰσῆγησι των ἀρχόντων για τὴ σύνταξι προβουλεύματος, ἡ οποία ἔλαβε χώρα ἐνώπιον τῆς βουλῆς, β) ἡ σύνταξι του προβουλεύματος ἀπὸ τὴ βουλὴ που ἐνσωμάτωσε τὴν εἰσῆγησι των ἀρχόντων και γ) ἡ λήψι τῆς ἀπόφασις ἀπὸ τὴν ἐκκλησία του δήμου. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ στάδιο δεν ἀποτυπώνεται βέβαια στην ἐπιγραφή ἀλλὰ τεκμαίρεται, ἀφοῦ τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ*

τῆς Ιστιαίας (περιοχὴ των σύγχρονων Ὠρεῶν), ἴσως σε νὰὸ του Διονύσου. Ἀντίθετα ὁ Knoepfler *BE* 2008, 276 υποστήριξε ὅτι ἦταν πιθανὴ ἡ ἀνεγερσι δύο ἀντιγράφων τῆς στήλης στο ἴδιο τὸ ἱερό, ἐνὸς στον ἐξωτερικό και του ἄλλου στον ἐσωτερικό του χώρου. Στο δεύτερο ἀντίγραφο οἱ στ. 40-41 διατηροῦνται σε πλήρη μορφή ἐνὸς υπάρχουν και δώδεκα ἐπιπρόσθετοι πλήρεις ἢ ἀποκαταστάσιμοι στίχοι και ἀκόμη ἐπτά ἀσυμπλήρωτοι. Για τὸν λόγο αὐτὸ οἱ παραπομπές θα γίνονται στην ἐκδοσι του Cairns. Βλ. ἐπίσης Παράρτημα ἀρ. 4. Ἡ ἐπιγραφή ἔχει σχολιαστεί ἐπίσης ἀπὸ τον Migeotte 1992, 191-194 ἀρ. 63.

⁷² Νικολόπουλος 2003-2004, 11 ἀρ. 1 (Παράρτημα ἀρ. 3).

⁷³ *IG* XI 4, 1055. Πρβλ. *IG* XII 9, *Testimonia* σελ. 169 στ. 90-121. Ἡ ἐπιγραφή προέρχεται ἀπὸ τὸ ἱερό του Ἀπόλλωνα στη Δήλο, ὅπου ἀνεγέρθηκε ἕνα ἀντίγραφο του ψηφίσματος. Ἐχει σωθεῖ μάλιστα και τὸ ψήφισμα των Δηλίων που ἔδινε στους Ιστιαεῖς τὴν ἀδεία να ἀναθέσουν στήλη με τῆς ἀποδιδόμενες στον Αθηνόδωρο τιμές (*IG* XI 4, 1025). Πρβλ. Gauthier 1985, 191 σημ. 4.

το σημείο όπου ξεκινά η αιτιολόγηση του ψηφίσματος (έπειδή...) είναι προφανώς αυτό του προβουλεύματος, το οποίο έγινε αυτούσιο δεκτό από την εκκλησία. Για τον λόγο αυτό άλλωστε στον τύπο απόφασης αναφέρεται μόνο ο δήμος⁷⁴. Βέβαια το κείμενο της επιγραφής δεν διευκρινίζει ποιος ανέλαβε να διατυπώσει ως πρόταση το προβούλευμα στην εκκλησία. Θα μπορούσαμε ενδεχομένως να υποθέσουμε, με βάση παράλληλα από άλλες ελληνικές πόλεις, πως επρόκειτο για κάποιον αξιωματούχο που ενεργούσε εκ μέρους της βουλής, πιθανότατα για τους ίδιους τους άρχοντες που εισηγήθηκαν το προβούλευμα και ενδεχομένως λειτουργούσαν ως σύνδεσμοι μεταξύ της βουλής και της εκκλησίας⁷⁵.

Ποια είναι όμως η ακριβής ταυτότητα των αρχόντων αυτών; Στη βοιωτική Ακραιφία για παράδειγμα η Christel Müller δέχεται πως οι άρχοντες οι οποίοι μαζί με τους συνέδρους εμφανίζονται ως εισηγητές ψηφισμάτων είναι οι βασικοί άρχοντες της πόλης, οι πολέμαρχοι κυρίως και ο γραμματέας τους⁷⁶. Πρέπει λοιπόν να εξετασθεί το ενδεχόμενο οι άρχοντες στο ψήφισμα της Ιστιαίας για τον Αθηνόδωρο να μην είναι η γνωστή και από άλλες μαρτυρίες συναρχία των επωνύμων, αλλά κάποιο άλλοι

⁷⁴ Rhodes 1997, 249 και 485. Άρα δεν υπήρχε λόγος να αναφερθεί στον τύπο απόφασης η βουλή, ούτε, εφόσον επρόκειτο για προβούλευμα, να περιέχει τύπο κύρωσης αλλά μόνο τύπο απόφασης.

⁷⁵ Πρβλ. Jones 1940, 336 σημ. 19 και Rhodes 1997, 258 οι οποίοι σχολιάζοντας τον τύπο των λεσβιακών ψηφισμάτων *περι ὧν ἄ βόλλα προεβόλλευσε και οἱ στρατάγοι προτίθεισι* vel simile παρατηρούν ότι ίσως οι άρχοντες επίσημα μετέφεραν την πρόταση στην εκκλησία. Βλ. IG XII Suppl., 120-122, 125 και 139 C (Ερεσός) και IG XII Suppl. 114 και 139 A-B (Μήθυμνα). Πρβλ. επίσης το ψήφισμα της Μυτιλήνης IG XII Suppl., 137 (*I. Erythrai und Klazomenai*, 122) με τον τύπο *περι ὧν ἄ βόλλα προεβόλλευσε και Πολυδεύκης Μέγωνος ὁ τετάγμενος στρατάγος και Αἰσχύλης ὁ Θεμιστίω ὁ αντιγράφους ἐπὶ τὸν δᾶμον ἤλθον ... δεδόχθαι τῶι δάμωι*, όπου φαίνεται πως οι άρχοντες, δηλαδή ο στρατηγός και ο αντιγραφεύς, διατυπώνουν το προβούλευμα ως πρόταση στην εκκλησία. Στη Λητή της Μυγδονίας ψήφισμα του 118/7 π.Χ. φέρει τον τύπο *Ληταίων οἱ πολιτάρχαι προβουλευσαμένων τῶν βουλευτῶν, εἶπαν ... δεδόχθαι Ληταίων τῆι βουλῆι και τῶι δ[ή]μωι* (Syll.³, 700). Στα Καλίνδονια ψήφισμα του 1 μ.Χ. φέρει τον τύπο: *οἱ πολιτάρχαι προβουλευσαμένων τῶν βουλευτῶν και γενομένης ἐκκλησίας εἶπαν ἐν τῶι δήμωι... δεδόχθαι τῆι βουλῆι και τῶι δήμωι* (SEG XXXV (1985), 744). Πρβλ. Rhodes 1997, 193. Στη δεύτερη περίπτωση, και κατά πάσα πιθανότητα και στην πρώτη οι πολιτάρχες εισηγούνται στη εκκλησία του δήμου το προβούλευμα της βουλής. Πρβλ. και Hatzopoulos – Loukopoulou 1992, 75-80.

⁷⁶ Müller 2005, 111. Πρβλ. Roesch 1965, 171.

αξιωματούχοι της πόλης. Σε αυτή την περίπτωση όμως θα υπήρχε μια ασάφεια ως προς το υπό χρήση διοικητικό λεξιλόγιο. Στην Ακραιφία υπήρχε ένας επώνυμος *ἄρχων* επομένως η χρήση του όρου *ἄρχοντες* στον πληθυντικό δεν μπορούσε να δημιουργήσει σύγχυση. Αντίθετα στις επιγραφές της Ιστιαίας ο όρος *ἄρχοντες* εμφανίζεται πάντοτε στον πληθυντικό αριθμό σε τρεις περιπτώσεις: πρώτον στο προοίμιο δημόσιων επιγραφών για να δηλωθεί η χρονολόγησή τους (συναρχία επωνύμων), δεύτερον στο ψήφισμα για τον Αθηνόδωρο για να δηλωθεί το σώμα των αξιωματούχων που εισηγήθηκαν την απόδοση τιμών και τρίτον στην απελευθερωτική επιγραφή των Ροβιών, όπου ρητώς οι *ἄρχοντες* διακρίνονται από άλλους αξιωματούχους της πόλεως, συγκεκριμένα τους αστυνόμους⁷⁷. Είναι σαφές λοιπόν πως στην τρίτη αυτή περίπτωση ο όρος *ἄρχοντες* προσδιορίζει μια συγκεκριμένη κατηγορία αξιωματούχων της πόλεως, η οποία θα πρέπει να ταυτιστεί με τη συναρχία των επωνύμων. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει πως και στο ψήφισμα για τον Αθηνόδωρο οι εισηγητές *ἄρχοντες* πρέπει να ήταν οι επώνυμοι *ἄρχοντες*, οι οποίοι άλλωστε, σύμφωνα με τα δεδομένα που προκύπτουν από την απελευθερωτική επιγραφή, δεν είχαν έναν αμιγώς τυπικό ρόλο αλλά ουσιαστικές αρμοδιότητες (βλ. παρακάτω).

Το ψήφισμα απόδοσης τιμών στους Σινωπείς αποτελεί το μόνο άλλο ψήφισμα της Ιστιαίας το οποίο διασώζεται από τους ελληνιστικούς χρόνους, σε αποσπασματική όμως μορφή⁷⁸. Έπειτα από τον τύπο κύρωσης *ἔδοξεν τῶι δήμῳ* ακολουθεί η αιτιολόγηση η οποία εισάγεται με τη λέξη *ἔπειδῆ*. Έπεται ο προτρεπτικός τύπος (*ὅπως ἂν εἰδῆι ὁ δήμος ὁ τῶν Σινωπέων...*) και στο τέλος αναγράφεται η απόφαση με απαρεμφατικούς

⁷⁷ Πρβλ. Sherk 1990b, 239: συγκεντρώνονται οι σχετικές μαρτυρίες, με την εξαίρεση βεβαίως της πρόσφατα δημοσιευμένης απελευθερωτικής επιγραφής από τις Ροβιές, αλλά και του ψηφίσματος για τον Αθηνόδωρο.

⁷⁸ IG XII 9, 1186. Από τους πρώτους στίχους συνάγεται πως οι Σινωπείς είχαν εξασφαλίσει τη σωτηρία ορισμένων προσώπων που ήταν πολίτες της Ιστιαίας και είχαν δώσει σε κάποιον Αρμόξενο από την Ιστιαία ένα τάλαντο. Βλ. σχετικά Robert 1951, 183 σημ. 5. Επιπλέον, στο ψήφισμα οι Σινωπείς χαρακτηρίζονταν ως αδελφοί των Ιστιαίων. Η συγγενική σχέση βασιζόταν στους δεσμούς και των δύο πόλεων με την Εστιαιώτιδα της Θεσσαλίας. Σε αυτό το συμπέρασμα συγκλίνουν όλοι οι μελετητές της επιγραφής, αν και οι διαφορές μεταξύ τους ως προς τον ακριβή χαρακτήρα της προβαλλόμενης συγγενικής σχέσης δεν είναι μικρές. Βλ. για παράδειγμα Rigsby 1980, 245. Curtly 1992, 247. Knoepfler, *BE* 2008, 273 (όπου και παραπέρα βιβλιογραφία).

τύπους. Συνεπώς, τα δύο ψηφίσματα (για τον Αθηνόδωρο και για τους Σινωπείς) έχουν σε γενικές γραμμές όμοια δομή. Μια σημαντική διαφορά είναι πως στο ψήφισμα για τις τιμές των Σινωπέων, δεν αναφέρονται εισηγητές⁷⁹. Επιπλέον, από το ψήφισμα για τους Σινωπείς απουσιάζει ο προβουλευματικός τύπος και επομένως ο τύπος απόφασης δεδόχθαι τῶι δήμῳ που απαντούν στο ψήφισμα για τον Αθηνόδωρο. Δεν πρέπει όμως να συμπεράνουμε ότι στο ψήφισμα για τους Σινωπείς η βουλή δεν είχε κανένα ρόλο ή ότι δεν ακολουθήθηκε η διαδικασία της προβούλευσης. Στην Αθήνα για παράδειγμα ψηφίσματα τα οποία μνημόνευαν στους τύπους απόφασης και κύρωσης μόνο τον δήμο είχαν εκδοθεί με πρωτοβουλία της ίδιας της εκκλησίας ή η τελευταία είχε τροποποιήσει το κατατεθειμένο προβούλευμα⁸⁰. Άλλωστε, οι Σινωπείς πρέσβεις στους οποίους αναφέρεται το ψήφισμα εμφανίσθηκαν κατά πάσα πιθανότητα αρχικά στους άρχοντες ή/και στη βουλή, και όχι στην εκκλησία. Οτιδήποτε και αν υποστήριξαν οι Σινωπείς πρέσβεις (η επιγραφή είναι ιδιαίτερα αποσπασματική στο σχετικό χωρίο), οι θέσεις τους ίσως έγιναν δεκτές, αυτούσιες ή τροποποιημένες, ως μορφή προβουλεύματος το οποίο έφθασε στην εκκλησία. Στην πραγματικότητα λοιπόν το τιμητικό ψήφισμα για τους Σινωπείς αποτυπώνει μια φάση μόνο της διαδικασίας έκδοσης των ψηφισμάτων, την τελική φάση στην εκκλησία του δήμου, δίχως να αναφέρεται στην προκαταρκτική φάση της προβούλευσης η οποία αποτυπώνεται στο ψήφισμα για τον Αθηνόδωρο. Υπό αυτή την έννοια οι δύο επιγραφές μπο-

⁷⁹ Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι η εισήγηση προερχόταν από τους άρχοντες, όπως στο ψήφισμα για τον Αθηνόδωρο. Πρβλ. Müller 2005, 110 η οποία υποστηρίζει ότι τα βιωτικά ψηφίσματα στα οποία δεν αναφερόταν εισηγητής προέρχονταν από ένα σύνολο αρχόντων.

⁸⁰ Για τη σημασία των τύπων *ἔδοξεν τῶι δήμῳ/δεδόχθαι τῶι δήμῳ* γενικότερα στα ψηφίσματα βλ. και τη βιβλιογραφία στη σημείωση 868. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του Tréheux 1990, 119 και του Rhodes 1997, 125 σημ. 9 και 489, πάνω σε βιωτικά κυρίως ψηφίσματα, η απουσία του προβουλευματικού τύπου ή η απουσία μνείας της βουλής στους τύπους απόφασης και κύρωσης δεν σημαίνει ότι από διαδικαστική άποψη δεν υπήρχε προβούλευση. Με δεδομένη τη σημασία της δεν είναι πιθανόν ότι στα ψηφίσματα με τον τύπο *δεδόχθαι τῶι δήμῳ* η βουλή είχε λιγότερο ενεργό ρόλο σε σχέση με τα ψηφίσματα με τον τύπο *δεδόχθαι τῆι βουλήι καὶ τῶι δήμῳ*. Άλλωστε, στη στήλη που οι Ιστιαεῖς ανέγειραν στη Δήλο για τον Αθηνόδωρο, οι αποδιδόμενες τιμές εμφανίζονταν να απορρέουν μόνο από τον δήμο (IG XI 4, 1055 στ. 1-4: *ὁ δήμος/ ὁ Ἰστιαέων/Αθηνόδωρον/Πεισαγόρου*), δίχως να μνημονεύεται η βουλή, αν και η παρουσία του προβουλευματικού τύπου στο κείμενο του ψηφίσματος που επιτασσόταν φανερώνει τη συμμετοχή της.

ρούν να θεωρηθούν συμπληρωματικές ως προς την ανασύνθεση των όχι πάντα ομοιόμορφων διαδικασιών έκδοσης των ψηφισμάτων.

Τυπικά λοιπόν οι διαδικασίες έκδοσης των ψηφισμάτων είναι άφογα δημοκρατικές καθώς η εκκλησία του δήμου διατηρεί τον τελικό αποφασιστικό ρόλο, αν και επισημαίνεται ότι η απόφαση ανάγεται σε πρόταση των *ἀρχόντων* και όχι επιμέρους πολιτών που λαμβάνουν τον λόγο στην εκκλησία. Ασφαλώς η διατύπωση του προβουλευματικού τύπου δείχνει πως οι *ἄρχοντες* ενήργησαν ως σώμα και επομένως είχαν το δικαίωμα υποβολής πρότασης στη βουλή ακριβώς λόγω της θεσμικής ιδιότητάς τους⁸¹. Άλλωστε, επρόκειτο για ένα δικαίωμα ευρύτατα διαδεδομένο στις ελληνικές πόλεις. Για παράδειγμα ο προβουλευματικός τύπος του ψηφίσματος για τον Αθηνόδωρο παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες, ως προς τη διαδικασία που αποτυπώνει, με τον βιωτικό προβουλευματικό τύπο (*εἶπεν ... προβεβουλευμένον εἶναι αὐτῷ πρὸς (τὰν βωλὴν κή) τὸν δᾶμον*) όπου και πάλι ο τεχνικός όρος *λέγω* (*εἶπεν*) χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη διατύπωση πρότασης από αξιωματούχους με σκοπό τη σύνταξη προβουλεύματος προς την εκκλησία⁸². Επιπλέον, προβουλευτικές

⁸¹ Το ίδιο πρέπει να υποθέσουμε πως συνέβαινε και με τους βουλευτές. Πρβλ. Rhodes 1997, 495.

⁸² Συγκεκριμένα σε ψήφισμα της Ακραιφίας του 2^{ου}/1^{ου} αιώνα π.Χ. οι *ἄρχοντες* και οι σύνεδροι προτείνουν να διατυπωθεί προβούλευμα προς τον δήμο (SEG XXIII, 285). Το 67 μ.Χ. ο αρχιερέας των Σεβαστών προτείνει να διατυπωθεί προβούλευμα στη βουλή και στον δήμο (IG VII, 2713. Πρβλ. Syll.³, 814). Στην Αλίαρτο ο εισηγητής προτείνει να διατυπωθεί προβούλευμα προς την εκκλησία του δήμου (SEG XXIII, 453 του 235-225 π.Χ. και IG VII, 2848 πριν από το 168 π.Χ.). Στον Ορχομενό ο Καφισόδωρος Διονυσίου προτείνει να διατυπωθεί προβούλευμα προς την εκκλησία του δήμου (IG VII, 3172 του 225-200 π.Χ.). Πρόκειται όμως για έναν από τους τρεις πολεμάρχους, όπως φαίνεται στους στίχους 102-105 της επιγραφής. Στην Τανάγρα επίσης εισηγητές προτείνουν να διατυπωθούν προβουλεύματα στην εκκλησία (IG VII 522, 529 της δεκαετίας 205-195 π.Χ., SEG XXXIV (1984), 445 της περιόδου 195-172 π.Χ. και στον ιερό νόμο Sokolowski 1969, αρ. 72 για την μεταφορά του ναού της Δήμητρας του 3^{ου} αιώνα π.Χ.), ή στη βουλή και στην εκκλησία (IG VII, 526 της περιόδου 210-205). Το ίδιο συμβαίνει και στις Θεσπιές (IG VII, 1728, 1730, αχρονολόγητα και SEG I, 132 με SEG XXXVII (1987), 386 του 189/8 π.Χ.). Σε όλες τις περιπτώσεις υπάρχει η εισήγηση προβουλεύματος στην εκκλησία (αλλά στο ψήφισμα FD III. 1, 492 του ύστερου 1^{ου} αιώνα π.Χ. υπάρχει εισήγηση προβουλεύματος στη βουλή και στον δήμο), όπως και στη Θίβη τον 3^ο αιώνα π.Χ. (IG VII, 2223-2224. SEG III, 349). Κατά τον Rhodes 1997, 124 ο τύπος αυτός εκφράζει την ενέργεια ενός ει-

αρμοδιότητες αξιωματούχων με τον τίτλο *ἄρχοντες* εντοπίζονται και σε άλλα σημεία του ελληνικού χώρου⁸³.

Ωστόσο, λόγω της απουσίας άλλων ανεπτυγμένων ψηφισμάτων από την Ιστιαία δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν το δικαίωμα εισήγησης ψηφίσματος περιοριζόταν αποκλειστικά στους *ἄρχοντες* και στους βουλευ-

---

σηγητή (βουλευτή ή άλλου πολίτη που αποκτά πρόσβαση στη βουλή) να ζητήσει από τη βουλή να ενσωματώσει την πρότασή του στο προβούλευμά της. Για τον βοιωτικό προβουλευματικό τύπο βλ. επίσης τις θέσεις του Tréheux 1990, 117-127 που απορρίπτονται από τον Müller 2005, 112-113: ο βοιωτικός προβουλευματικός τύπος *προβεβουλευμένος εἶμεν αὐτῷ πὸτ τὸν δᾶμον* εκφράζει την προβουλευματική διαδικασία και όχι τη διπλή παρουσίαση μιας πρότασης στη βουλή και στην εκκλησία.

⁸³ Βλ. *Syll.*³, 642 (Μέγαρα) και *IG VII*, 223 (Αιγόσθενα). Πρβλ. Jones 1940, 337 σημ. 22 και Rhodes 1997, 111-112. Οι *ἄρχοντες* που λαμβάνουν την πρωτοβουλία στις περιπτώσεις αυτές προσδιορίζονται ως *συναρχίαι*. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ένα ψήφισμα της Ανάφης που παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες με αυτό για τον Αθηνόδωρο. Το ψήφισμα εκδόθηκε ύστερα από πρόταση των τριών *ἀρχόντων* και της βουλής (*ἀρχόντων... και βουλᾶς γνώμα*) με την οποία εγκρίθηκε αίτημα ενός πολίτη να κτίσει ναό, υπό την προϋπόθεση ότι την ίδια απόφαση θα λάμβανε και η εκκλησία (*IG XII 3*, 248 = *Syll.*³, 977 = Sokolowski 1969, αρ. 129). Και πάλι εδώ ίσως πρόκειται για προβούλευμα που προτάθηκε στη βουλή από τους *ἄρχοντες*. Πρβλ. Gauthier 1985, 192. Νίγδελης 1990, 232. Rhodes 1997, 217. Ο πρωτεύων ρόλος των *ἀρχόντων* στη διαδικασία προβούλευσης αναδεικνύεται και σε ψήφισμα του 2^{ου} ή 1^{ου} αιώνα π.Χ. από το Αδραμύττιο που φέρει τον τύπο *ἀρχόντων γνώμη περι ὧν προεγράψαντο και ἡ βουλή προεβούλευσεν* (*IG XII 5*, 722. Πρβλ. Rhodes 1997, 409). Τέλος αξίζει να επισημανθεί και ένα ψήφισμα από τα Μύλασα του 3^{ου} ή 2^{ου} αιώνα π.Χ. (*I. Mylasa*, 126. Πρβλ. *SEG XL* (1990), 993) που φαίνεται να αποτυπώνει μια διαδικασία ανάλογη με αυτή που ακολουθήθηκε στο ψήφισμα για τον Αθηνόδωρο: *ἔδοξεν τῶι δήμῳι ἡ ἔδοξεν τῆι βουλῆι και τῶι δήμῳι/τῶν ἀρχόντων εισαγγελιάντων τῆι βουλῆι*. Γενικότερα για τον ρόλο των *ἀρχόντων* στα ψηφίσματα των Μυλασέων βλ. Gauthier 1999, 23. Ένας πολίτης μπορούσε να καταθέσει πρόταση (χρησιμοποιείται ο τεχνικός όρος *εἰσεγράψατο*) και να την παρουσιάσει σε έναν από τους τρεις *ἄρχοντες* που προήδρευαν της βουλής και του δήμου (ο ένας είχε τον τίτλο του *επιστάτη*). Οι *ἄρχοντες* αποδέχονταν την πρόταση και την υπέβαλλαν στη συνέχεια στη βουλή και στον δήμο. Η ενέργεια αυτή εκφραζόταν με τον τεχνικό όρο *γνώμη ἀρχόντων*. Δεν ήταν μια πρόταση αλλά η απαραίτητη τυπική έγκρισή της (βλ. ενδεικτικά *I. Mylasa*, 102-103 και Gauthier 1999, 17-36). Όταν οι ίδιοι οι *ἄρχοντες* ήταν οι συντάκτες της πρότασης ο υπό χρήση τύπος ήταν *γνώμη ἀρχόντων εισεγραφεμένων αὐτῶν* (*Milet I. 3*, 146 B: *συνθήκη ἰσοπολιτείας Μυλασέων και Μιλησίων*). Για τα ψηφίσματα των Μυλασέων πρβλ. Rhodes 1997, 345.

τές, ή αν και απλοί πολίτες είχαν το δικαίωμα να θέσουν ενώπιον της βουλής κάποιο ζήτημα και να ζητήσουν προβούλευμα ή να καταθέσουν πρόταση απευθείας στην εκκλησία. Ως προς το ζήτημα αυτό κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί το γεγονός ότι η πρόσδοδος στη βουλή και στην εκκλησία του δήμου περιλαμβανόταν στις τιμές που αποδόθηκαν στον Αθηνόδωρο⁸⁴ και στους Σινωπείς⁸⁵. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει και η αναλυτική διατύπωση του προνομίου της προσόδου που εμφανίζεται σε δύο προξενικά ψηφίσματα της Ερέτριας τα οποία χρονολογούνται μεταξύ του 320 και του 300 π.Χ. Συγκεκριμένα, στον Καρύστιο Εύνομο οι Ερετριείς απέδωσαν πρόσδοδον πρὸς βουλήν καὶ πρὸς τὸν δῆμον, ἄν του δέηται, πρώτῳ μετὰ τὰ ἱερὰ καὶ τὴν ἀρχὴν τὴν αἰεὶ προκ[α]θημένην ἐπιμελεῖσθαι αὐτο[ῦ], ὑπὲρ ὧν ἄν δέηται, καὶ προσάγειν ἄν τε πρὸς βουλήν, ἄν τὲ πρὸς δῆμον βούληται προσιέναι⁸⁶. Στον Αριστόνου επίσης αποδόθηκε πρόσδοδος πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν βουλήν καὶ τὸν δῆμον πρώτῳ μετὰ τὰ ἱερὰ⁸⁷. Και στις δύο περιπτώσεις η άσκηση της προσόδου προϋπέθετε αρχικά την προσφυγή στους άρχοντες, οι οποίοι με τη σειρά τους εισήγαγαν τον ενδιαφερόμενο στη βουλή ή/και στον δήμο⁸⁸. Η μεσολάβηση αξιωματούχων προκειμένου κάποιος μη πολίτης να παρουσιασθεί στη βουλή μαρτυρείται και στην Αθήνα. Για παράδειγμα ψήφισμα του 217/6 π.Χ. αναφέρει πως οι στρατηγοί εισήγαγαν στη βουλή τον Κυδωνιάτη Χαρμίωνα, για να αιτηθεί την απόδοση τιμών⁸⁹. Στην ίδια πόλη ο πολίτης ο οποίος επιθυμούσε να ζητήσει ακρόαση από τη βουλή κατέθετε γραπτό αίτημα στους πρυτάνεις⁹⁰. Η μεσολάβηση αξιωματούχων ή βουλευτών, προκειμένου το αίτημα κάποιου πολίτη να διαμορφωθεί ως προβούλευμα ή ως πρόταση ψηφίσματος στην εκκλησία, μαρτυρείται επίσης σε άλλες πόλεις όπως η Ερεσός και τα Μύλασα⁹¹. Με βάση τις

⁸⁴ IG XI 4, 1055 στ. 23-25. Πρβλ. τη συναφή διατύπωση στο ψήφισμα για τους Σινωπείς καὶ πρόσδοδον πρὸς τὴν βουλήν καὶ τὸν δῆμον μετὰ τὰ ἱερὰ (IG XII 9, 1186 στ. 31-32).

⁸⁵ IG XII 9, 1186 στ. 31-32

⁸⁶ IG XII 9, 211 (Knoepfler 2001, αρ. XII) στ. 24-32.

⁸⁷ IG XII 9, 221 (Knoepfler 2001, αρ. VIII) στ. 11-14.

⁸⁸ Για άλλες περιπτώσεις της προσόδου σε κάποια αρχή βλ. Knoepfler 2001, 187 σημ. 513.

⁸⁹ Syll.³, 537 με τις σχετικές παρατηρήσεις του Gauthier 1985, 187.

⁹⁰ Βλ. Rhodes 1972, 42-43.

⁹¹ Για παράδειγμα σε δύο ψηφίσματα της εκκλησίας του δήμου της Ερεσού του 3^{ου} και 2^{ου} αιώνα π.Χ. (IG XII Suppl. 122 και 125) αναφέρεται το όνομα εκείνου που

μαρτυρίες αυτές συμπεραίνεται ότι, αν οι πολίτες της Ιστιαίας είχαν το δικαίωμα προσφυγής στη βουλή, θα ήταν οπωσδήποτε απαραίτητο να απευθυνθούν αρχικά σε αξιωματούχους της πόλεως. Ωστόσο, καθώς δεν είναι γνωστά περισσότερα στοιχεία για τον τρόπο κατά τον οποίο διαμορφώνονταν στο πολίτευμα της Ιστιαίας οι σχέσεις πολιτών και αρχών, το ζήτημα δεν είναι δυνατόν να διερευνηθεί περαιτέρω.

II. ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ

A. ΕΠΩΝΥΜΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

Τρεις επιγραφές των ελληνιστικών χρόνων χρονολογούνται με αναφορά σε μια συναρχία επωνύμων *ἀρχόντων*. Η παλαιότερη αφορά την απόδοση προξενίας σε δύο Λαρισαίους και χρονολογείται περίπου στο 300 π.Χ.. Φέρει τον τύπο χρονολόγησης: *ἐπ' ἀρχόντων τῶν μετὰ Φιλεταίου Ἀρχίνου/ Πολυζήλου Κρατίνου/ Βαθυκλέους Θεοδώρου*⁹². Ο τύπος

έκανε την πρόταση στην εκκλησία του δήμου, η προβούλευσις της βουλῆς και η πρόθησις ἀπὸ τοὺς ἀρχόντες ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖτες ποὺ ἐπῆλθον, ἀσκήσαν δηλαδὴ πρόσδο ζητώντας τὴν ἐκδοσὴν τοῦ ψήφισματος: ὁ δὲ ἄνθρωπος εἶπε περὶ ὧν ἂ βόλλα προεβόλλευσεν καὶ οἱ ἀρχόντες προτίθεισι περὶ ὧν οἱ δεινὲς ἐπῆλθον. Πρβλ. Rhodes 1997, 258. Για τα Μύλασα βλ. παραπάνω σημ. 83. Γενικότερα για το θέμα αυτό βλ. Jones 1940, 164-165 και Rhodes 1997, 495-496. Πρβλ. επίσης τα σχόλια του Gauthier 1985, 193 σημ. 12 στο ψήφισμα της εκκλησίας του ηπειρωτικού κοινού SGDI 1339 (Cabanes 1976, 554 αρ. 33. Πρβλ. SEG XXVI (1976), 703. SEG XXXII (1982), 1705b. SEG XXXVII (1987), 511): ο υπό χρήση τύπος *ποθόδωμα γραφισμένου Λυσανία τοῦ Νικολάου Καριώπου περὶ προξενίας Γαίωι Δάξου Πολφεννίωι Βρεντεσίνωι* δείχνει πως ο ενδιαφερόμενος πολίτης (εδώ ο Λυσανίας) έπρεπε πριν παρουσιαστεί στην εκκλησία να καταθέσει μια γραπτή αίτηση. Η ίδια διαδικασία, επισημαίνει ο Gauthier, ακολουθούνταν και στην περίπτωση των ξένων που ήθελαν να απευθυνθούν στην εκκλησία του ηπειρωτικού κοινού (SGDI 1338. Πρβλ. Cabanes 1976, 553-554 αρ. 32). Και στις δύο περιπτώσεις όμως δεν μνημονεύεται ο εισηγητής που κατέθεσε τη σχετική πρόταση στην εκκλησία. Για την παρουσίαση πολιτών ενώπιον της βουλῆς ή/και του δήμου και την κατάθεση αιτήσεων με σκοπό την απόδοση τιμών σε κάποιον ευεργέτη βλ. Gauthier 1985, 83-88 (Αθήνα) και 194-195 (εκτός Αθηνών) με περαιτέρω βιβλιογραφία. Στην Αθήνα βέβαια ο πολίτης κατέθετε ο ίδιος την αίτηση ενώ η πρόταση για τη σύνταξη του προβουλεύματος προερχόταν από κάποιον βουλευτή. Βλ. ενδεικτικά τα ψηφίσματα για τον Φιλίππιδη (*Syll.*³, 374 = IG II², 657) και τον Φαίδρο (*Syll.*³, 409 = IG II², 682). Για τα μέσα με τα οποία ο Αθηναίος πολίτης μπορούσε να απευθυνθεί απευθείας στην εκκλησία βλ. Rhodes 1972, 54-57.

⁹² Σαμψών 1973-1974, 488 στ. 8-12 (Παράρτημα αρ. 1). Πρβλ. SEG XXIX (1979), 817.

αυτός χρονολόγησης τροποποιείται σε δύο μεταγενέστερες επιγραφές των μέσων του 3^{ου} αιώνα π.Χ.. Έτσι, ο κατάλογος προξένων χρονολογείται ως εξής: *ἐπ' ἀρχόντων Φύτωνος/ ἐκ Πρωτείου, Φιλοστράτου Εἰλυμνιέως/, Εὐφραντίδου Διέως, Ἀριστομένου ἐξ/ Ἄνω Λόφο[υ], Φιλεταίρου ἐξ Ἰρίστου, Λύκωνος/ Εἰριέως*⁹³. Ὁμοιος τύπος χρονολόγησης χρησιμοποιείται και στο τιμητικό ψήφισμα για τους Σινωπεῖς: *ἐπ' ἀρχόντων Κρατείου ἐκ Πίνου, Εὐφρονος/ ἀφ' Ἐρμάρου, Θεοξένου Ἀθηνίτου, / ...ου Ὀροβιέως, Ἐπιξένου Κεώνδου, Ἀντιδότου* .....⁹⁴. Οι εμφανείς διαφορές αφορούν πρώτον τη χρήση του δημοτικού και δεύτερον τη δήλωση του επικεφαλῆς της συναρχίας. Συγκεκριμένα στον πρώτο τύπο χρονολόγησης δηλώνεται ο προεδρεύων της συναρχίας των αρχόντων (βλ. τη διατύπωση *ἐπ' ἀρχόντων τῶν μετὰ/ Φιλεταίρου*), ενώ στον δεύτερο τύπο αυτή η δήλωση απουσιάζει. Επιπλέον, στον πρώτο τύπο χρονολόγησης οι ἄρχοντες αναφέρονται μόνο με το ὄνομά τους αλλά στον δεύτερο τύπο προσδιορίζονται και με το ὄνομα και με το δημοτικό τους.

Μια ακόμη διαφορά ενδεχομένως αφορά τον αριθμό των μελών του σώματος των ἀρχόντων. Ο Α. Σαμφών, πρώτος εκδότης της επιγραφῆς απόδοσης προξενίας, θεώρησε πως οι ἄρχοντες στην εν λόγω επιγραφή ήταν τρεις και αναγράφονταν με το προσωπικό τους ὄνομα και το πατρωνύμους⁹⁵. Η άποψη αυτή έγινε δεκτή και από τον R. K. Sherk στη μελέτη του για τους επώνυμους ἄρχοντες των ελληνικών πόλεων. Έτσι, κατά τον Sherk η συναρχία των ἀρχόντων της Ιστιαίας αριθμούσε τρία μέλη περί το 300 π.Χ., αριθμός ο οποίος αυξήθηκε σε ἕξι στη διάρκεια του 3^{ου} αιώνα π.Χ.⁹⁶.

Είναι γεγονός ότι δεν υπάρχουν σταθεροί κανόνες ως προς τη χρήση του πατρωνύμου και του δημοτικού στις ελληνιστικές επιγραφές της Ιστιαίας⁹⁷. Συνήθως το δημοτικό δεν αναγράφεται σε επιτάφιας⁹⁸ ή άλλ-

⁹³ IG XII 9, 1187 στ. 1-5. Πρβλ. *Syll.*³, 492.

⁹⁴ IG XII 9, 1186 στ. 1-3.

⁹⁵ Σαμφών 1973-1974, 488.

⁹⁶ Sherk 1990b, 239. Πρβλ. Rhodes 1997, 248 ο οποίος επίσης δέχεται την ύπαρξη τριών ἀρχόντων στην επιγραφή απόδοσης προξενίας στους Λαρισαίους, ακολουθώντας τον πρώτο εκδότη.

⁹⁷ Ο Jones 1987, 77 παρατηρεί ότι οι πολίτες αναφέρονται στις επιγραφές με ὄνομα, πατρωνυμικό και δημοτικό. Ωστόσο τα σχόλιά του στο θέμα αυτό πρέπει να αντιμετωπίζονται με προσοχή, καθώς δεν λαμβάνει υπόψη το σύνολο του υλικού, κυρίως τις ιδιωτικές επιγραφές.

⁹⁸ Βλ. IG XII 9, 1198 (Ἀνδρότιμος Ἡγησίου, 3^{ος} αἰώνας π.Χ.), 1204 (Ἀρχί[ας] Τι-

λου είδους ιδιωτικές επιγραφές⁹⁹, στις οποίες οι επιμέρους πολίτες προσδιορίζονται μόνο με το προσωπικό τους όνομα και το πατρώνυμο. Εξαιρέση αποτελεί μια αχρονολόγητη επιτάφια επιγραφή από τους Ωρεούς, στη οποία αναφέρεται το προσωπικό όνομα του νεκρού και το δημοτικό δίχως το πατρώνυμο¹⁰⁰. Ωστόσο, στον κατάλογο των εισφερόντων για τον ναό της Αρτέμιδος, μια επιγραφή δημόσιου χαρακτήρα, οι πολίτες που συμμετέχουν στην επίδοση αναγράφονται με το προσωπικό τους όνομα, το πατρώνυμο και το δημοτικό¹⁰¹. Οι άρχοντες της πόλης, όπως προαναφέρθηκε, αναγράφονται δίχως πατρώνυμο στον τύπο της χρονολόγησης των δημόσιων επιγραφών του 3^{ου} αιώνα π.Χ. αλλά μόνο με το δημοτικό. Ο ιεροθύτης όμως, ο οποίος επίσης εμφανίζεται ως επώνυμος άρχοντας στις επιγραφές της ελληνιστικής Ιστιαίας, αναγράφεται πάντοτε μόνο με το προσωπικό του όνομα, χωρίς να χρησιμοποιείται ούτε το πατρώνυμο ούτε το δημοτικό¹⁰². Τέλος, στην απελευθερωτική επιγραφή του 1^{ου} αιώνα π.Χ. από τις Ροβιές, οι εκπρόσωποι των άρχόντων και των αστυνόμων αναγράφονται με το πατρώνυμο και δίχως το δημοτικό τους, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τον αναθέτη¹⁰³. Εφόσον λοιπόν τεκμηριώνεται επιγραφικά η αναγραφή αξιωματούχων με το πατρωνυμικό τους σε δημόσιες επιγραφές, θα ήταν δυνατόν να θεωρηθεί ορθή η άποψη του Σαμφών περί τριών άρχόντων με πατρώνυμο στην επιγραφή του 300 περίπου π.Χ. και κατά συνέπεια και εκείνη του SHERK για τον μετέπειτα διπλασιασμό του αριθμού των άρχόντων της Ιστιαίας.

Ωστόσο, οι Σαμφών και SHERK δεν γνώριζαν μια ακόμη πρόσφατα δημοσιευμένη επιγραφή από το μαντείο των Ροβιών, στην οποία αναγιγνώσκεται ο τύπος χρονολόγησης ἐπ' [άρχόντων] και στη συνέχεια τα ονόματα ἔξι αρχόντων με πατρωνυμικό αλλά δίχως δημοτικό¹⁰⁴. Η επιγρα-

---

μαγέν[ους], 2^{ος} αιώνας π.Χ.), 1218 (Κλεόνικος Κλεοτίμου, 2^{ος} αιώνας π.Χ.), 1222 (Ποσειδίππος Τιμοσθένου, 1^{ος} αιώνας π.Χ.), 1225 (Τιμοκράτης Φιλοξένου, 3^{ος} αιώνας π.Χ.).

⁹⁹ Πρβλ. επίσης IG XII 9, 1233 (τέλος 2^{ου} αιώνα π.Χ.).

¹⁰⁰ IG XII Suppl., 686: Παράμονε ἐκ <K>ε/<ων>δῶν χρηστὲ χαῖρε.

¹⁰¹ IG XII 9, 1189+Cairns 1984a (Παράρτημα αρ.4) του 2^{ου} αιώνα π.Χ.

¹⁰² IG XII 9, 1186-1187, 1189 και SEG XXIX (1979), 817.

¹⁰³ Νικολόπουλος 2003-2004, 11 αρ. 1 (Παράρτημα αρ. 3) στ. 8-11: ἀρχόντων πα/[ρ]ῆν Ἐξίων Ἀριστοκλέ[ο]λυς· ἀστυνόμων παρ[ῆν]/Ἀντικράτης Χάρητ[ος]. Είναι πιθανόν ότι και στην αρχή της επιγραφής υπάρχει τύπος χρονολόγησης με μνεία των επωνύμων αρχόντων χωρίς δημοτικό και πάλι.

¹⁰⁴ Νικολόπουλος 2003-2004, 13 αρ. 2 (Παράρτημα αρ. 2) με τα σχόλια του D. Knoepfler στο BE 2007, 333.

φή αυτή χρονολογείται το πρώτο μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ. και είναι επομένως προγενέστερη της επιγραφής απόδοσης προξενίας, στην οποία οι Σαμφών και Sherk αναγνώριζαν τρεις επώνυμους άρχοντες. Διαπιστώνεται έτσι πως, αν οι απόψεις των τελευταίων γίνονταν δεκτές, θα έπρεπε επίσης να δεχτούμε ότι τον 4^ο αιώνα οι επώνυμοι άρχοντες της Ιστιαίας ήταν έξι, γύρω στο 300 π.Χ. τρεις και τον 3^ο αιώνα και πάλι έξι. Η δυσκολία αυτή όμως μπορεί να επιλυθεί αν τελικά στην επιγραφή του 300 π.Χ. διαβαστούν όχι τα ονόματα τριών προσώπων με πατρώνυμο αλλά έξι προσώπων χωρίς πατρώνυμο¹⁰⁵, το οποίο άλλωστε θα ήταν περιττό, εφόσον οι άρχοντες του συγκεκριμένου έτους ήταν ιδιαίτερα γνωστά πρόσωπα στην πόλη.

Παραμένουν βέβαια τα ερωτήματα που προέρχονται από τις δύο διαφορές που εντοπίστηκαν αρχικά ως προς τον τύπο χρονολόγησης. Συγκεκριμένα:

- α) Η απουσία δημοτικού στους άρχοντες της προξενικής επιγραφής του 300 π.Χ. (και στην επιγραφή του 4^{ου} αιώνα από τις Ροβιές) και η αναφορά του στις μεταγενέστερες επιγραφές δεν υποδηλώνει μια αναβάθμιση της σημασίας των δήμων στον δημόσιο βίο της πόλης. Η οργάνωση της πόλεως κατά φυλές και δήμους υφίσταται τουλάχιστον από τον 4^ο αιώνα π.Χ., συνεπώς και η χρήση του δημοτικού στις δημόσιες επιγραφές των μέσων του 3^{ου} αιώνα τόσο για τους επιμέρους πολίτες όσο και για τους άρχοντες επιβεβαιώνει ότι η ιδιότητα του δημότη αποτελούσε συστατικό στοιχείο της ιδιότητας του πολίτη¹⁰⁶.
- β) Η μη αναγραφή του προεδρεύοντος της συναρχίας των αρχόντων στις επιγραφές των μέσων του 3^{ου} αιώνα δεν σημαίνει ότι μια τέτοια προεδρία έπαψε να υπάρχει. Στον βαθμό που οι άρχοντες της Ιστιαίας ασκούσαν τα καθήκοντά τους ως σώμα και όχι μεμονωμένα¹⁰⁷, ο

¹⁰⁵ Πρβλ. τις παρατηρήσεις του Knoepfler 1997, 449 (και τα σχόλια του ίδιου σε BE 2007, 333) ο οποίος επίσης δέχεται πως στη προξενική επιγραφή αναγράφονται έξι άρχοντες δίχως πατρώνυμο. Επιπλέον, ο Knoepfler υποθέτει πως ο αριθμός των έξι αρχόντων αντιστοιχούσε στην ύπαρξη έξι φυλών στην Ιστιαία (BE 2007, 327, σελ. 680)

¹⁰⁶ Οι φυλές και οι δήμοι της Ιστιαίας αναφέρονται στη συνθήκη με την Κέω. Βλ. IG XII 5, 594. Πρβλ. Syll.³, 172. Σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης οι Κείοι που επιθυμούσαν να ασκήσουν πολιτικά δικαιώματα στην Ιστιαία έπρεπε να εγγραφούν στις φυλές και στους δήμους της πόλης.

¹⁰⁷ Αυτό συμβαίνει στο τιμητικό φήμισμα για τον Αθηνόδωρο, όπου οι άρχοντες ως σώμα καταθέτουν πρόταση στη βουλή. Βλ. IG XI 4, 1095 και IG XII 9 σ. 163

συντονισμός των ενεργειών τους ήταν αναγκαίος. Άλλωστε, τον 3^ο αιώνα π.Χ. είναι γνωστή στην Ιστιαία και η ύπαρξη ενός ταμίου προστατεύοντος, γεγονός που δείχνει ότι στο θεσμικό πλαίσιο της πόλης αποτελούσε εδραιωμένο οργανωτικό σχήμα η συναρχία υπό την ηγεσία κάποιου μέλους της¹⁰⁸.

Επομένως, οι διαφορές αυτές κατά πάσα πιθανότητα δεν απηχούν θεσμικές αλλαγές αλλά εξηγούνται από διαφοροποιήσεις στη πρακτική καταγραφής της ταυτότητας των επώνυμων αρχόντων από τους υπευθύνους για τη χάραξη των δημοσίων κειμένων.

Σύμφωνα με τον R. Sherk ο επώνυμος άρχων της Ιστιαίας ήταν μόνο ένας από τους άρχοντες που αποτελούσαν τη συναρχία, δηλαδή ο επικεφαλής της¹⁰⁹. Η άποψη αυτή προφανώς ανάγεται στην ευρύτερη θέση του ότι στις συναρχίες των επωνύμων αρχόντων ο επικεφαλής κατά κανόνα λειτουργούσε ως επώνυμος¹¹⁰. Ωστόσο τα ίδια τα δεδομένα των δημόσιων επιγραφών της Ιστιαίας δεν την επιβεβαιώνουν: σε όλα τα σχετικά κείμενα η χρονολόγηση γίνεται κατά σταθερό τρόπο με αναφορά των ονομάτων όλων των αρχόντων. Η τακτική αυτή ακολουθείται και σε άλλες ελληνικές πόλεις όπου εμφανίζονται συναρχίες επωνύμων αρχόντων¹¹¹. Οι πόλεις αυτές πρέπει να διακριθούν από εκείνες στις επιγραφές των οποίων ο αριθμός των ονομάτων των επωνύμων αρχόντων δεν ήταν σταθερός, αλλά ποίκιλε¹¹². Για τις πόλεις αυτής της δεύτερης κα-

---

στ. 90-121. Επιπλέον, στην απελευθερωτική επιγραφή από τις Ροβιές η διατύπωση *ἀρχόντων πα/[ρ]ῆν Ξένων Ἀριστοκλέ[ο]υς* φανερώνει εκπροσώπηση συνολικά των αρχόντων με τη φυσική παρουσία ενός μέλους της συναρχίας, πιθανώς του προεδρεύοντος. Βλ. Νικολόπουλος 2003-2004, 11 αρ. 1 (Παράρτημα αρ. 3) στ. 8-11.

¹⁰⁸ IG XI 4, 1055 στ. 28-30: *τὸ δὲ ἀνάλω/[μ]α τὸ γενόμενον εἰς τὴν ἀναγραφὴν [δ]οῦν[α]ι τὸν ταμίαν τὸν προστατεύοντα.*

¹⁰⁹ Sherk 1990b, 239.

¹¹⁰ Βλ. ενδεικτικά Sherk 1990b, 256.

¹¹¹ Για παράδειγμα στους Θαυμακούς της Θεσσαλίας προξενικά ψηφίσματα της ελληνιστικής περιόδου χρονολογούνται από τρεις επώνυμους ἄρχοντες (IG IX 2, 215-219. Πρβλ. Sherk 1990b, 259). Στην Υπάτα δύο ψηφίσματα (IG IX 2, 7b και 9) επίσης χρονολογούνται από μια συναρχία δύο επωνύμων. Πρβλ. Sherk 1990b, 257 που και σε αυτή την περίπτωση θεωρεί ως επώνυμο μόνο τον πρώτο αναφερόμενο ἄρχοντα.

¹¹² Για παράδειγμα στη Μελιτεία μια επιγραφή του 214/3 π.Χ. χρονολογείται με τρεις επώνυμους ἄρχοντες (IG IX 1², 1, 177. Πρβλ. Syll.³, 546A), ενώ μια απε-

τηγορίας η άποψη του Sherk φαίνεται ορθή, αλλά για τις πόλεις της πρώτης κατηγορίας, στην οποία ανήκει και η Ιστιαία, δεν υπάρχει λόγος να θεωρηθεί ως επώνυμος μόνο ο προεδρεύων της συναρχίας¹¹³. Άλλωστε, ακόμη και στη μοναδική επιγραφή της Ιστιαίας όπου δηλώνεται αυτή η πρωτοκαθεδρία, δεν χρησιμεύει ως στοιχείο χρονολόγησης¹¹⁴.

Για τις αρμοδιότητες των επωνύμων αρχόντων σημαντικότετη μαρτυρία είναι το τιμητικό ψήφισμα για τον Ρόδιο Αθηνόδωρο¹¹⁵, όπου αναδεικνύεται η συνεργασία τους με τη βουλή: όπως προαναφέρθηκε εκ της θεσμικής τους θέσης είχαν το δικαίωμα να απευθύνονται στη βουλή και να εκκινούν τις διαδικασίες για την έκδοση ψηφισμάτων¹¹⁶. Βεβαίως θα

λευθερωτική επιγραφή του 145/4 π.Χ. με τον τύπο *ἐμ Μελιτεία δὲ ἀρχόντων τῶν περὶ Πολυσάωνα* (SGDI, 2138). Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση της πόλεως Φυσκείας, όπου ένας επώνυμος ἄρχων εμφανίζεται σε ψήφισμα του 3^{ου} αιώνα π.Χ. (IG IX 1², 3, 666) και σε απελευθερωτικές πράξεις του 2^{ου} αιώνα π.Χ. (IG IX 1², 3, 677c, 680 και 705), αλλά πέντε επώνυμοι ἄρχοντες χρονολογούν απόδοση προξενίας λίγο πριν από το 167 π.Χ. (IG IX 1², 3, 668). Τα δεδομένα αυτά οδηγούν τον Sherk 1990b, 257 και 247-48 αντίστοιχα στο συμπέρασμα ότι ο επικεφαλής της συναρχίας ήταν επώνυμος. Για την αντίστοιχη περίπτωση της Θάσου βλ. Sherk 1990b, 293-294 που ακολουθεί τον Rouilloux 1954a, 400. Στην Πάρο επίσης ο επώνυμος ἄρχων στις επιγραφές ήταν μόνο ένας (Sherk 1990b, 278-279), μέλος μιας συναρχίας ἀρχόντων με σημαντικές προβουλευτικές και άλλες αρμοδιότητες. Βλ. Νίγδελης 1990, 122-126 (πρβλ. πιο κάτω σημ. 116).

¹¹³ Στο Φίστυον ως επώνυμοι σε απελευθερωτικές επιγραφές του 2^{ου} αιώνα π.Χ. αναφέρονται δύο ή τρεις ἄρχοντες (IG IX 1², 1, 95, 97-99, 100, 102-103) και στη Λαμία τρεις σε προξενικά ψηφίσματα του 3ου και 2ου αιώνα π.Χ. (IG IX 2, 62, 64-65, 67 και 69) και τέσσερις σε ψήφισμα του 3ου αιώνα π.Χ. (SEG XVI, 373), αλλά ποτέ ένας μόνο επώνυμος ἄρχων. Στη Μύκονο μια μόνο επιγραφή αναφέρεται στην τοπική επώνυμη αρχή με τον τύπο *ἐπ' ἀρχόντων Κρατίνου, Πολυζήλου, Φιλόφρονος* (Syll.³, 1024). Ο Sherk 1990b, 275, ακολουθεί τη γνώστη του θέση και θεωρεί πως ο πρώτος ήταν το επώνυμο μέλος της συναρχίας, αλλά ο Νίγδελης 1990, 247 ορθότερα εκτιμά πως επρόκειτο για «επώνυμο σώμα με τρία μέλη».

¹¹⁴ Στην προξενική επιγραφή ο τύπος χρονολόγησης αναφέρει όχι μόνο το όνομα του προκαθημένου αλλά και αυτά των άλλων ἀρχόντων (Σαμφών 1973-1974, 488 στ. 1-5 (Παράρτημα αρ. 1)), σε αντίθεση για παράδειγμα με τον τύπο *ἀρχόντων τῶν περὶ Πολυσάωνα*, στη Μελιτεία (SGDI, 2138), ή τον τύπο *τοὺς μνημονας τοὺς ἐπὶ Νικησιφῶντος ἄρχοντος* (SEG XXXIII (1983), 679 στ. 34-35) στην Πάρο.

¹¹⁵ IG XI 4, 1055 (IG XII 9 σ. 169 στ. 90-120).

¹¹⁶ Για παράδειγμα αντίστοιχη θέση στο πολίτευμα είχαν και οι επώνυμοι ἄρχοντες

μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι οι *ἄρχοντες* πριν διατυπώσουν την πρότασή τους διαβουλευτήκαν σε άτυπο επίπεδο με άλλους επιφανείς πολίτες και ενεργούς πολιτικούς άνδρες, μέλη ή μη της βουλής. Αναμφίβολα, όμως, η συγκεκριμένη απόφαση δεν θα μπορούσε να αποτελεί αντικείμενο εσωτερικών διαφωνιών, τουλάχιστον στις βασικές της κατευθύνσεις, αφού ήταν υποχρέωση της πόλης η απόδοση τιμών σε έναν ευεργέτη που με άτοκο δάνειο συνέδραμε στον επισιτισμό της. Εφόσον λοιπόν οι υπηρεσίες του Αθηνόδωρου φανέρωναν πως προέκρινε την ευημερία της Ιστιαίας από το προσωπικό του συμφέρον¹¹⁷ ήταν απολύτως ενδεδειγμένο η πρωτοβουλία απόδοσης των τιμών να προέλθει από τη σπουδαιότερη αρχή της πόλης, τη συναρχία των επωνύμων.

Την κατά την πολιτειακή τάξη της Ιστιαίας ανώτερη θέση των επωνύμων αρχόντων επιβεβαιώνει και η απελευθερωτική επιγραφή από το ιερό του Απόλλωνος Σελιναίου στις σημερινές Ροβιές¹¹⁸, στην οποία ο εκπρόσωπός τους προτάσσεται από αυτόν των αστυνόμων. Πρόκειται για τη μοναδική επιγραφή τέτοιου είδους από την Εύβοια, που παρέχει ενδιαφέροντα στοιχεία ως προς το εύρος των αρμοδιοτήτων των επωνύμων αρχόντων.

Ειδικότερα, η δούλη Αφροδισία απελευθερώνεται από τον ιδιοκτήτη της διά αναθέσεως στον Απόλλωνα και η πράξη λαμβάνει χώρα ενώπιον αξιωματούχων της πόλεως (στ. 8-11: *ἀρχόντων πα/[ρ]ῆν Ξένων Ἀριστοκλέ[ο]/υς· ἀστυνόμων παρ[ῆν]/Αντικράτης Χάρητ[ος]*). Ο αναθέτης Αιολεύς Ηρακλείτου κατά πάσα πιθανότητα ταυτίζεται με το ομώνυμο πρόσωπο το οποίο μνημονεύεται στους στίχους 2-3, ίσως ως επώνυμος αρχοντας εφόσον το όνομά του βρίσκεται σε γενική πτώση στην αρχή της

της Πάρου, ψηφίσματα της οποίας μετά τη μνεία ενός εισηγητή (Δ. *εἶπεν*) έφεραν τον τύπο *ὑπὲρ ὧν προεγράψαντο οἱ ἄρχοντες* (I. *Magnesia*, 50 = *Syll.*³, 562 του 208/7. *SEG XXXII* (1982), 825 του 200-150 π.Χ. και *SEG XXIII* (1983), 489 του 2^{ου} αιώνα π.Χ.). Πρβλ. Νίγδελης 1990, 122. Κατά τον Rhodes 1997, 263 οι εισηγητές ήταν μέλη της βουλής, ενώ οι *ἄρχοντες*, όταν επιθυμούσαν να εγείρουν κάποιο ζήτημα, κατέθεταν γραπτό υπόμνημα στη βουλή. Οι *ἄρχοντες* της Θάσου επίσης εισηγαν υποθέσεις και εισηγούνταν προτάσεις στην εκκλησία του δήμου, αποτελώντας και την ανώτατη εκτελεστική αρχή της πόλεως. Βλ. Pouilloux 1954a, 400.

¹¹⁷ Βλ. χαρακτηριστικά την ακόλουθη φράση από την αιτιολόγηση του προβουλευματος: *ἐπὶ πρόσθε ποιούμενος τὸ πρὸς τῆμ πόλιν εὐχάριστον τοῦ ἰδίου λυσιτελοῦς* (στ. 12-14).

¹¹⁸ Νικολόπουλος 2003-2004, 11 αρ. 1 (Παράρτημα αρ. 3).

επιγραφής¹¹⁹. Ωστόσο η μνεία των *ἀρχόντων* και των *αστυνόμων* στη συνέχεια της επιγραφής δεν φαίνεται να έχει σχέση με το γεγονός αυτό. Ο τύπος που χρησιμοποιείται (*ἀρχόντων πα/[ρ]ῆν Ξένων Ἀριστοκλέ[ο]/υς*) υποδεικνύει πως σε ανάλογες πράξεις ήταν υποχρεωτική η παρουσία ενός τουλάχιστον *ἄρχοντος* και ενός *αστυνόμου*. Οι δύο αυτές συναρχίες είχαν λοιπόν θεσμικό ρόλο στην ανάθεση και οι εκπρόσωποί τους παρευρίσκονταν υπό την επίσημη ιδιότητά τους ως αξιωματούχοι της πόλεως της Ιστιαίας, στην ύπαιθρο χώρα της οποίας ενσωματωνόταν η περιοχή των Ροβιών ως αυτοτελής δήμος¹²⁰. Με τον τρόπο αυτό παρέμβαιναν σε μία πράξη που από τυπικής τουλάχιστον άποψης δεν αφορούσε την πόλη ως συμβαλλόμενο μέρος αλλά έναν επιμέρους πολίτη και το ιερό. Παρουσία και ρόλος δημόσιων φορέων εντοπίζονται συχνά σε απελευθερωτικές πράξεις, διά αναθέσεως σε θεότητα ή «κοσμικές», δείχνοντας έτσι πώς οι ιδιωτικές αυτές πράξεις υπόκεινταν εν μέρει και σε δημόσια ρύθμιση¹²¹. Εκφράζονται όμως κατά κύριο λόγο με τύπους διαφορετικούς από αυτόν που χρησιμοποιείται στις Ροβιές. Έτσι, «κοσμικές» απελευθερώσεις από την Ελάτεια τελούνταν *ἐν ἐννόμῳ ἐκκλησίᾳ τῶν συνέδρων*¹²² ενώ και στη Χαιρώνεια απελευθερώσεις διά αναθέσεως πραγματοποιούνταν *διὰ τοῦ συνεδρίου κατὰ τὸν νόμον*¹²³. Έχει υποστηριχθεί ότι η εκκλησία και το συνέδριο σε αυτές τις περιπτώσεις ενέκριναν τη δημοσιοποίηση της απελευθέρωσης, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένα δημόσιο αρχείο των μη πολιτών κατοίκων, και να τηρούνται οι νομικές διαφοροποιήσεις του πληθυσμού¹²⁴. Από την άλλη πλευρά, απελευθερωτικές επιγραφές της Τιθορέας διά εικονικής πωλήσεως στον Σάραπη όριζαν την κατάθεση αντιγράφου της πράξης (*ὠνά*) και στο ιερό και στον επώνυμο *ἄρχοντα*¹²⁵.

¹¹⁹ Πρβλ. Νικολόπουλος 2003-2004, 11.

¹²⁰ Τρία τουλάχιστον πρόσωπα που εισέφεραν χρήματα για την επισκευή του ιερού της Αρτέμιδος Προσηώιας έφεραν το δημοτικό *Ὀροβιεύς*. Βλ. Cairns 1984a, στ. 27, 37, 43. Το ίδιο δημοτικό έφερε και ένας από τους επώνυμους *ἄρχοντες* στο ψήφισμα για τις τιμές των Σινωπέων (IG XII 9, 1186 στ. 3). Το σύγχρονο τοπωνύμιο Ροβιές προφανώς σχετίζεται ετυμολογικά με το δημοτικό *Ὀροβιεύς*.

¹²¹ Zelnick-Abramovitz 2005, 84-85.

¹²² IG IX 1, 120-127. Πρβλ. Zelnick-Abramovitz 2005, 188-189.

¹²³ IG VII, 3301-3320, 3330, 3333. Οι Roesch- Fossey 1978a, 134 παρατηρούν ότι οι αναθέσεις στην Αρτεμη Ειλείθια τελούνταν *διὰ τῶ συνεδρίῳ κατὰ τὸν νόμον*. Πρβλ. Zelnick-Abramovitz 2005, 189.

¹²⁴ Zelnick-Abramovitz 2005, 186-191.

¹²⁵ IG IX 1, 188-189 και 192-194: *ἀ ὠνά παρὰ τὸν θεὸν τὸν Σάραπιν καὶ τὸν ἄρχο-*